

В.М. Соловійов,
к.держ.упр, головний консультант
Інституту законодавства Верховної Ради України

ІНВЕСТУВАННЯ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Розглянуто стан інвестування малого і середнього бізнесу в умовах фінансово-економічної кризи з метою визначення проблем та розробки пропозицій щодо їх вирішення.

Ключові слова: інвестування, кредитування, застава, малий і середній бізнес, державне управління.

Протидія наслідкам всесвітньої фінансово-економічної кризи потребує від законодавчої і виконавчої влади України запровадження сприятливого інвестиційного клімату. Проблема наповнення державного та міських бюджетів в сучасних умовах якомога сильніше вимагає виведення малого і середнього підприємництва з тіні. У той час, як в європейських країнах запроваджено низку антикризових заходів, які призвели до зниження цін, збільшення надлишку товарів і, в результаті, збільшення купівельної спроможності населення на продовольчі та дрібно-побутові товари навіть за умови зниження заробітної плати, в Україні спостерігається зовсім інша тенденція: ціни зростають, а купівельна спроможність – падає; певні політичні сили намагаються підвищити розмір прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати. Це дозволяє стверджувати, що, по-перше, антикризові заходи уряду є малоефективними, а, по-друге, значною є тінізація малого і середнього бізнесу (МСБ).

Різні аспекти проблеми інвестування малого і середнього бізнесу досліджувалися у роботах вітчизняних і зарубіжних науковців І. Бланка, П. Гайдуцького, Б. Губського, К. Дружерученко, В. Корнеєва, Д. Лук'яненка, В. Ф. Мартиненко, В. Черняка, А. Губенко та ін.

Так, І. Бланк досліджує глобальні проблеми інвестиційного і фінансового менеджменту. Праці П. Гайдуцького присвячені міжнародним

інвестиційним процесам у розв'язанні глобальної продовольчої проблеми, методологічним аспектам інвестиційної привабливості економіки, мотиваційним чинникам міжнародних інвестиційних процесів тощо. В. Мартиненко вивчає теоретико-методологічні засади управління інвестиційним процесом, трансформацію державного впливу на інвестиційний процес в умовах глобалізації, еволюцію державного управління інвестиційним процесом в умовах системної трансформації економіки та суспільства перехідного типу тощо [1]. Роботи Б. Губського, Д. Лук'яненка та О. Мозгового присвячені міжнародній інвестиційній діяльності, внутрішнім і зовнішнім факторам економічної безпеки України, об'єктивним передумовам трансформації економіки України, оцінці ефективності інвестування, можливостям активізації інвестування в сучасних умовах, корпоративному управлінню в питаннях залучення інвестицій тощо.

Проте серед невирішених повністю частин загальної проблеми є стан інвестування МСБ в умовах фінансово-економічної кризи з метою розробки пропозицій щодо його покращення.

Для цього поставлено два завдання: визначити проблеми в умовах всесвітньої економічної кризи; запропонувати можливі шляхи їх вирішення. Ключовою тезою статті є те, що МСБ має бути рушійною силою зростання економіки, пріоритетом розвитку України як країни з перехідною економікою, основою середнього класу. На МСБ покладаються завдання модифікації соціальних та економічних перетворень у розвитку держави. Ця різновидність бізнесу швидше реагує на кон'юнктуру ринку, що дозволяє переорієнтовуватися відповідно до попиту і пропозицій, більш адекватно реагуючи на наслідки світової економічної кризи. Показово, що в країнах ЄС МСБ створює 40 – 67 % ВВП, тоді як в Україні – 5 – 7 % [2]. За даними Держкомстату України, частка малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції робіт і послуг за останні п'ять років постійно скорочується – з 6.6 у 2003 р. до 4.4 у 2007 р. Саме маленька частка сегмента МСБ у ВВП свідчить про те, що держава не забезпечує достатнього рівня

підтримки підприємцям, а отже, не сприяє формуванню й зміцненню середнього класу. В європейських країнах цей показник значно вищий: наприклад, у Данії суб'єкти малого бізнесу щороку створюють 80 % національного продукту, в Італії – 60 %, а середній внесок таких підприємств у ВВП по всій Західній Європі – 63 – 67 % [3]. Також помітною є тенденція до скорочення частки найманих працівників на малих підприємствах у загальній кількості найманих на підприємствах – суб'єктах підприємництва – з 20,9 у 2003 р. до 18,4 у 2007 р. Висновком, зважаючи на ці дані є те, що зазначені сфери бізнесу в сучасних умовах за сукупним фінансовим результатом не є прибутковими. Лише у 2000 р. за даними Держкомстату цей прибуток був позитивним – більше 1 млрд. грн. З огляду на незначний внесок такого бізнесу в економіку, уряд не приділяє достатньої уваги розвитку цього сегменту.

Слід також зазначити, що загальною проблемою статистичних агентств у країнах з перехідною економікою є одержання об'єктивної статистики. Офіційні статистичні дані показують лише ті сфери малого бізнесу, які зареєстровані й мають статус юридичної особи – дрібні та середні підприємства, компанії. Значну кількість підприємств, які зареєструвались як приватні підприємці, не включено в ці статистичні дані. Вони обраховуються як ті, що використовують спрощену систему оподаткування. Комбінуючи дані цих двох сегментів сектора малого бізнесу, в додаток до тих, що займаються на присадибних ділянках домашнім господарством, можна зробити висновок, що малий бізнес набагато більший ніж може здаватися з першого погляду і що приватні підприємці не перебувають у секторі малого бізнесу [4].

Переходячи до аналізу проблем інвестування МСБ в Україні, зазначимо, що фінансовою основою цієї сфери бізнесу практично у будь-якій країні зі стабільною ринковою економікою є сімейний капітал. Наприкінці 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. українці втратили близько 90 млрд р. в Ощадбанку СРСР, а це кошти, які могли б забезпечити становлення МСБ в

незалежній Україні. В умовах кризи підприємці все частіше зіштовхуються з недоступністю кредитних ресурсів для започаткування і ведення бізнесу. У докризовий період можливі були два варіанти: отримати кредит від комерційного банку чи кредитної спілки або залучити іноземні інвестиції.

Нині кредитування start-up, тобто для започаткування бізнесу в Україні, комерційними банками практично припинено. На розвиток нового проекту банки видають гроші лише постійним клієнтам з позитивною кредитною історією і, як правило, під заставу. Попри те, якою б креативною не була бізнес-ідея, які б перспективи вона не обіцяла, якщо майбутній підприємець звернеться до банку за кредитом тільки з планами, його очікує відмова.

Корпоративне кредитування МСБ у багатьох банках заморожене. За інформацією журналу “Контракти”, позички малому й середньому бізнесу не надають Укрсоцбанк, Райффайзен Банк Аваль, Правекс-Банк, Прокредитбанк та інші фінустанови. За статистикою НБУ, за січень-лютий 2009 р. загальний портфель корпоративних банківських кредитів скоротився на 1,4 % [5].

Для корпоративного сектора у 2009 р. банківські кредитні програми подорожчали порівняно з 2007 р. – початком 2008 р. приблизно в 1,5 раза. Якщо зараз відсоткові ставки за кредитами для великих компаній становлять 20 – 25 % річних у гривні (у 2008 р. кредитні відсотки були на рівні 15 – 17 %), то банківські кредити у сфері МСБ складають від 30 % до 50 % річних у гривні й 15 – 17 % в євро або доларах США (однак в іноземній валюті кредити надаються тільки компаніям, які мають стабільні валютні надходження).

Фундаментальною проблемою кредитування МСБ України є непрозорість або недостатня прозорість бізнесу, що ускладнює аналіз бізнесу, збільшує строки прийняття рішення по кредиту, вимагає “перестраховки” за рахунок застави. Відповідно до вимог НБУ, ухвалюючи рішення по кредиту, банк повинен виходити виключно з офіційно підтверджених прибутків. Сектор МСБ для протидії податковому тягареві намагається мінімізувати прибутки. Наприклад, окрім 20 % – податку на

додану вартість (в ЄС Рада міністрів з питань економіки та фінансів ЄС дозволила країнам-членам знижувати ставки ПДВ на окремі види послуг з 15 до 5 % [6]), нарахування податків з працедавця складає до 60 %. Податки по заробітній платі складають до 40 % (33,2 % – пенсійний фонд; 1,4 % – загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття; 1,6 % – фонд соціального страхування; від 0,2 до 4 % залежно від форми власності у фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві).

Окрім цього утримання податку з фізичної особи (працівника) у сфері МСБ складає: 15 % – прибутковий податок з громадян; 2 % – пенсійний фонд; 0,6 % – загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття; 1 % – фонд соціального страхування. Підприємці йдуть шляхом виплат заробітної плати “в конвертах”, а “по білому” показують лише мінімальну заробітну плату в розмірі 630 грн (з 01.07.2009 р.). Податковий тягар для МСБ є настільки тяжким, що призводить до невтішної статистики. За даними Світового банку, в Україні лише 18 % суб'єктів ведення господарства не приховують прибутки, а 63 % підприємств мають труднощі з обчисленням податків.

Непослідовною виявилася позиція Прем'єр-міністра України, яка у лютому цього року на спільному брифінгу з віце-президентом Єврокомісії Гюнтером Ферхойгеном заявила, що виступає за введення мораторію на підвищення податків для МСБ на період всесвітньої фінансової кризи [7], а у квітні 2009 р. підписала Постанову Кабінету Міністрів від 14.04.2009 р. № 366 “Про сплату внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування фізичними особами – суб'єктами підприємницької діяльності, які обрали особливий спосіб оподаткування”. Ця постанова закріпила обов'язок суб'єктів підприємницької діяльності сплачувати страхові внески й стала однією з причин всеукраїнської акції протесту проти підвищення податків та зборів, яка відбулася 21.05.2009 р.

Іншою проблемою МСБ є відсутність застави. Практично всі корпоративні кредити банки надають під заставу нерухомості, беззаставне кредитування заморожено. Вимоги до МСБ в умовах кризи стали більш жорсткими – бездоганна репутація, додаткові доходи від інших операцій з банком, довгострокові перспективи співробітництва. Сума надаваних банками корпоративних кредитів сьогодні становить 50 – 70 % вартості об'єкта (до кризи позики видавали на суму до 90 % вартості об'єкта). Наприклад, за умови застави не введеного в експлуатацію будинку, навіть якщо будівництво завершено – він розглядається як будівельні матеріали, тому оцінка його вартості буде відповідною.

Зважаючи на таку ситуацію, іноземні інвестиції вкрай необхідні для розвитку сфери МСБ України. Прямі інвестиції вигідні також інвесторам. Високий рівень підготовки і дешева робоча сила приваблюють іноземні компанії, створюють можливості для вкладення капіталу з метою розвитку експортного виробництва. До-кризова прибутковість на Заході становила близько 25 %, а в Україні сьогодні її оцінюють не нижче 40 % річних [8]. За відсутності офіційних документів, які підтверджують прибутковість підприємства, окрім прибутку для іноземного інвестора важливі гарантії повернення вкладених коштів. Тому питання майнової застави також є актуальним і для інвесторів.

Для мінімізації ризиків, наприклад, іноземні фонди прямих інвестицій Icon Private Equity, East Capital, Horizon Capital, SigmaBleyzer у до-кризовий період купували міноритарний пакет акцій компанії, вкладали кошти в її розвиток, а потім перепродували свої папери у 2-3 рази дорожче. Нині фонди прямих інвестицій діють украй обережно. Основними вимогами до компаній стала корпоративна і фінансова прозорість, історія роботи компанії на ринку, стабільність грошових потоків. Як правило, фонди прямих інвестицій купують неконтрольний пакет акцій компанії і не втручаються в щоденний операційний менеджмент. Проте представники фондів беруть участь у розробці бюджету і стратегії компанії, аналізують її квартальні і річні звіти,

впливають на формування команди управлінців, нерідко призначають своїх менеджерів на посаду фінансового і комерційного директора [9].

Залученню іноземних прямих інвестицій перешкоджає мито на капітальне обладнання. Цей вид податків вкрай обтяжливий для довгострокових капітальних проектів. Без імпорту сучасного устаткування не можна впровадити у виробництво прогресивні виробничі технології, підвищити його ефективність. Наприклад, країни, т. зв. “азійського тигра” відмовилися від цих податків.

Проблемним залишається питання судового захисту інвесторів. Незважаючи на прийняття Закону України “Про судоустрій”, судова влада в країні залишається слабкою, їй бракує незалежності, що є основною перепоною для створення відповідного правового поля. Іншою вагомою проблемою є низький рівень виконання судових рішень.

Для підвищення відповідальності суддів можна, наприклад, розробити національну систему, яка зробить судові рішення доступними для всіх, незаконні та упереджені судові рішення зможуть підлягати опротестуванню та покаранню з можливим усуненням відповідального за це судді.

Для покращення інвестиційного клімату Європейською бізнес асоціацією пропонується:

1. Створення прозорої, стабільної і справедливої системи національного законодавства має принципове значення для залучення постійного потоку іноземних інвестицій в Україну. Часті зміни законодавчих актів породжують непослідовність їх застосування, ускладнюють ділове планування, створюють проблеми для адміністрації країни і посилюють почуття невпевненості інвесторів.

2. Подолання адміністративних бар'єрів, які залишаються надто високими й перешкоджають економічному зростанню.

3. Недосконале законодавство з питань корпоративного управління і, особливо, слабкий захист прав акціонерів стримують іноземні компанії від інвестування в Україну.

4. Ліберальний торговий режим і більш м'який контроль за рухом капіталів привабить інвесторів, які прагнуть до ефективного використання своїх коштів і готові організувати виробництво своєї продукції в Україні для продажу її як у середині, так і за межами країни.

5. Спрощення доступу до банківських кредитів та інших джерел фінансування має важливе значення для малих і середніх інвесторів [10].

Автор повністю поділяє позицію проф. В. Черняка, який розробив десять антикризових дій – системних заходів для виходу з фінансово-економічної кризи. На його думку, необхідно: 1) унеможливити дефолт шляхом реструктуризації зовнішнього боргу комерційних банків; 2) відновити функціонування банківської системи, подолати кризу ліквідності; 3) відновити систему кредитування економіки за рахунок зниження облікової ставки НБ України і ставки рефінансування комерційних банків; 4) підтримувати розвиток реального сектора економіки – кредитувати, фінансувати пріоритетні державні програми, знизити податки для МСБ, а втрати з бюджету покрити за рахунок антикризового стабілізаційного фонду. Запровадити податкові пільги на інновації та інвестиції, скасувати ввізне мито на високотехнологічне обладнання, якого немає в Україні. В. Черняк зазначає, що серцевиною фінансово-економічної кризи є інвестиційна криза; 5) диверсифікувати експорт і розвивати внутрішній ринок; 6) стабілізувати гривню; 7) оптимізувати державний бюджет; 8) утримати соціальні виплати від падіння; 9) мінімізувати безробіття; 10) оптимізувати поєднання ринкових механізмів і державного регулювання економіки [11].

Окрім вище перерахованих заходів, для покращення інвестиційного клімату і мінімізації ризиків інвесторів слід відмінити постанову Кабінету Міністрів від 14.04.2009 р. № 366, яка призводить до ще більшої тінізації МСБ; розробити обґрунтовану податкову ставку, яка матиме вирішальне значення при визначенні податкового обов'язку; запровадити хоча б на

період кризи податкові стимули: податкові канікули, податкові пільги на інвестиції і податкові вільні зони.

У перспективі подальші дослідження у даному напрямі мають стосуватися розробки пропозицій щодо покращення податкового законодавства для МСБ України.

Список використаних джерел

1. *Мартиненко В. Ф.* Державне управління інвестиційним процесом в Україні : монографія / В. Ф. Мартиненко. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 296 с.
2. Ukrainian business resource. – Режим доступу : <http://ubr.ua>
3. *Чубенко А. О.* Малий та середній бізнес як рушійна сила зростання економіки України / А. О. Чубенко. – Режим доступу : <http://intkonf.org/chubenko-ao-maliy-ta-seredniy-biznes-yak-rushiyna-sila-zrostannya-ekonomiki-ukrayini/>
4. The small business sector and the simplified tax system // Economic policy seminar – Ukraine 2007. The attached draft annexes to the Economic Assessment of Ukraine (ECO/EDR(2007)15) are submitted to the Economic and Development Review Committee for CONSIDERATION. – P. 29.
5. *Дружерученко К.* Для наименьших / К. Дружерученко // *Контракты : український діловий тижневик.* – 2009. – № 15. – 13 квітня.
6. <http://eunews.unian.net/ukr/detail/191031>
7. Уряд запровадить мораторій на підвищення податків для малого та середнього бізнесу. – Режим доступу : <http://www.newsru.ua/arch/finance/16feb2009/ek.html>
8. Развитие малого и среднего бизнеса – шанс для Украины преодолеть кризис. – Режим доступу : <http://www.ricardo.com.ua/news/releases/83110>
9. *Дружерученко К.* Кредитування малого і середнього бізнесу заморожене. Ціна питання – від 30% до 50% річних! / К. Дружерученко. – Режим доступу : <http://www.dom2000.com.ua/ru/main/article/id/10915>
10. Barriers to investment in Ukraine. European Business Association // http://www.eba.com.ua/files/Investment_paper/Inv_Paper_2007.pdf
11. *Черняк В. К.* Рятувати треба не банки, а депозити населення / В. К. Черняк // *Газета по-українськи.* – 2009. – 26 червня.

***Solovyov V.M.* The small and medium-sized business sector investment: problems and overcoming ways.**

The condition of investment of small- and medium-sized business in the conditions of financial and economic crisis for the purpose of definition of problems and working out of offers concerning their decision is considered

Key words: investment, crediting, security, small and average business, public administration.

***Соловьев В.Н.* Инвестирование малого и среднего бизнеса: проблемы и пути преодоления.**

Рассмотрено состояние инвестирования малого и среднего бизнеса в условиях финансово-экономического кризиса с целью определения проблем и разработки предложений касательно их решения

Ключевые слова: инвестирование, кредитование, залог, малый и средний бизнес, государственное управление.